

DE GRONINGER GRASLANDEN STEEDS STILLER EN LEGER?

Resultaten weidevogelmeetnet provincie Groningen 1987-1992

Kees van Scharenburg

Nederland is een weidevogelland bij uitstek. Van Grutto, Scholekster, Kievit en Slobeend broedt een aanzienlijk deel van de Europese populatie alhier (van Dijk *et al.* 1989). Weidevogels spelen dan ook een belangrijke rol bij het nationale en provinciale natuurbeschermingsbeleid.

Ook in Groningen komen belangrijke weidevogelgebieden voor, bijvoorbeeld in het Gorecht, het Zuidelijk Westerkwartier en het Reitdiepdal. Daarom heeft de Provincie Groningen in het Streekplan (Provincie Groningen 1985) de belangrijkste weidevogelgebieden de aanduidingen Landelijk Gebied met Natuurwaarden B en A gegeven en daaraan maatregelen gekoppeld om de betekenis van deze gebieden voor weidevogels in stand te houden.

Kort gezegd beslaan de Natuurwaarden B gebieden (NWB) de zeer goede weidevogelgebieden. Naast maatregelen op het gebied van de Ruimtelijke Ordening, zoals het handhaven van waterpeilen, openheid en rust, wordt de *Relatienota* gericht op de vorming van reservaten en het afsluiten van beheersovereenkomsten. In de Natuurwaarden A gebieden (NWA) liggen goede weidevogelgebieden waar men poogt met behulp van vooral de Ruimtelijke Ordening de weidevogelstand op peil te houden.

In het kader van de *Relatienota* is in Groningen momenteel (begin 1993) 971 ha weidevogelreservaat gerealiseerd en op 1237 ha grasland een beheersovereenkomst afgesloten (informatie Bureau Beheer Landbouwgronden). Men beoogt uiteindelijk ongeveer 2700 ha graslandreservaat en 4500 ha beheersgebied te realiseren.

Om te zien of het natuur- en landschapsbeleid tot resultaten leidt is de provincie in 1987 ge-

start met het zogenaamde Biologisch Meetnet. Daarmee worden de ontwikkelingen op het gebied van bodem, landschap, vegetatie en onder meer weidevogels gevolgd. De opzet van het meetnet is, tezamen met de tot en met 1990 gevonden resultaten beschreven in van Scharenburg *et al* (1992). In dit artikel wordt de aantalsontwikkeling van de weidevogels over de periode 1987-92 beschreven en ingegaan op de gebruikte methodiek. Door tijdgebrek is in 1991 beperkt onderzoek gedaan. Dit jaar is bij de presentatie weggelaten.

OPZET EN WERKWIJZE

Het weidevogelmeetnet is gericht op het beantwoorden van de volgende vragen:

1. Hoe ontwikkelt de weidevogelstand zich in gebieden met de streekplanaanduidingen NWB, NWA en overeenkomstige gebieden zonder deze aanduidingen (Controle)? Dit is de controlerende taak van het meetnet.

2. Hoe ontwikkelt de weidevogelstand zich in de klei- en veengraslanden? Dit is de signalerende taak van het meetnet.

Deze vragen bepalen de opzet van het weidevogelmeetnet. Vanuit praktische overwegingen is het weidevogelonderzoek beperkt tot de open klei- en veengraslanden.

Er zijn zes gebiedstypen onderscheiden, elk met vijftien meetpunten (tabel 1). Dit aantal is

Tabel 1. Oppervlakte open klei- en veengraslanden

Streekplan-aanduiding	Klei		Veen	
	oppervlak	meetpunten	oppervlak	meetpunten
NWA	8.760	15	2.350	15
NWB	2.250	15	5.420	15
Controle	17.940	15	4.080	15
Totaal	28.950	45	11.850	45

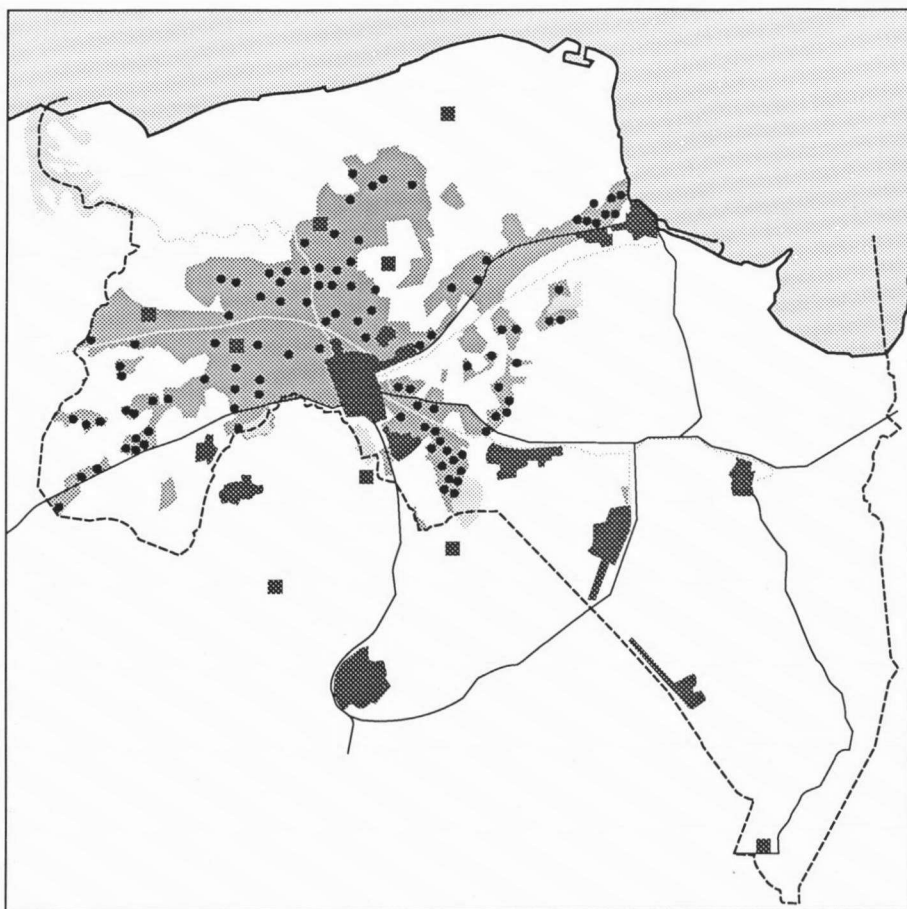
voldoende om verschillen van ongeveer 20% tussen jaren aan te kunnen tonen.

In de voor weidevogels belangrijke Gorecht-regio worden zes en elders nog vijf extra meetpunten geteld. De ligging van de graslanden en de meetpunten is weergegeven in figuur 1. De totaal onderzochte oppervlakte is 2858 ha.

Inventarisatiemethode en betrouwbaarheid

De inventarisatiemethode bestaat uit een combinatie van de turf- en de punttelmethode. Een meetpunt bestaat uit een cirkel met een straal van 300 m (oppervlakte 28,3 ha). Het meetpunt wordt in de loop van het voorjaar vijf keer bezocht, om zowel vroeg als laat in het seizoen broedende soorten een gelijke waarneemkans te

geven. De bezoeken vinden plaats tussen zonsopgang en ongeveer acht uur daarna. Per bezoek wordt vanuit het midden van de cirkel tien minuten geteld, waarbij deze met de klok mee wordt afgespeurd. Genoteerd worden alle in het punt aanwezige vogels, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen niet territoriaal en wel territoriaal gedrag. Verder worden enkele andere kenmerken opgenomen zoals slootpeil, percentage beweide, soort vee, aantal stuks vee, percentage gemaaid, percentage hooiland, percentage akker en het daarop verbouwde gewas en eventuele verstoringen. Eenmaal per jaar worden min of meer vaste kenmerken opgenomen als weglengte verhard en onverhard, slootlengte, aantal bouwwerken,

Figuur 1. Meetpunten van het weidevogelmeetnet.

lengte aan hoogspanningsleidingen en oppervlakte opgaande begroeiing.

Het aantal territoria van een soort wordt aan het eind van het seizoen bepaald door het hoogst getelde aantal paren op een meetpunt te nemen tussen bepaalde datumgrenzen die per soort kunnen verschillen (IAWM 1992, van Dijk 1993).

Vergeleken met de veelgebruikte BMP-karteringsmethode (van Dijk 1993) levert de turfmethode voor weidevogels dezelfde tot iets lagere aantallen op (De Wijs *et al.* 1986, Scharringa in voorbereiding). Vergelijking van met beide methoden bepaalde trends over een aantal jaren leverde geen verschil op (Scharringa in voorbereiding).

De teltijd van tien minuten is gekozen op basis van onderzoek van Fuller & Langslow (1984). De ermee behaalde trefkans is naderhand voor het hier besproken meetnet apart onderzocht. Daarbij bleek dat de seizoenstrefkans voor de weidevogels tussen de 98 en 100% ligt. Voor watervogels lag deze wat lager, tussen de 80

en 100%. Dat is ook aannemelijk, omdat door het tellen vanaf een centraal punt maar een klein deel van de totale slootlengte te overzien valt. Op grond van de gevonden trefkansen lijkt de methode voldoende betrouwbaar om aantalsontwikkelingen te volgen.

Verschillen tussen gebieden, tussen jaren en trendmatige ontwikkelingen zijn onderzocht met een variantie analyse model (van Scharenburg in voorbereiding).

Het weer

Weersomstandigheden in het broedseizoen, vooral temperatuur, wind en neerslag, bepalen mede de resultaten van weidevogeltellingen. Enerzijds beïnvloeden ze de activiteiten van vogels, anderzijds op de vogelteller. 1987 en 1988 waren qua voorjaarsomstandigheden normale inventarisatiejaren. Het vroege voorjaar van 1987 werd gekenmerkt door een lang aanhoudende ijzelperiode. In 1989, 1990 en 1992 waren de omstandigheden zeer goed. 1991 kende een extreem koud en winderig voorjaar.

Meetpunt 97. Omgeving Stitswerd. Intensief beheerd kleiweidegebied.

Foto Anne Weeseman.

Ook het karakter van de aan het broedseizoen voorafgaande winter is van belang bij de interpretatie van de resultaten. Strengere winters, die tot ver in Zuid-Europa doordringen, gaan bij bepaalde soorten gepaard met een grotere sterfte en daarmee lagere aantallen in het broedseizoen. Zachte winters hebben een omgekeerd effect. De winters van 1985-86 en 1986-87 waren langdurig en streng. De overige winters waren zacht.

RESULTATEN

Van de veertien weidevogelsoorten zijn er tien talrijk genoeg om nader te analyseren. Van deze tien zijn er twee significant toegenomen en zes significant afgenomen. Twee soorten zijn gelijk gebleven.

Toename vertoonden Slobeend en Graspieper. De Slobeend nam vooral toe in de kleiweidegebieden. In de veengraslanden bleven de aantallen ongeveer hetzelfde (figuur 2). De Slobeend is ook de enige soort die een verschil in

aantalsontwikkeling vertoonde in de diverse streekplangebieden. In de NWB gebieden vond een toename plaats, in de NWA gebieden en de Controles bleven de aantallen grotendeels gelijk. Kortom, de toename vond vooral plaats in de betere kleiweidegebieden.

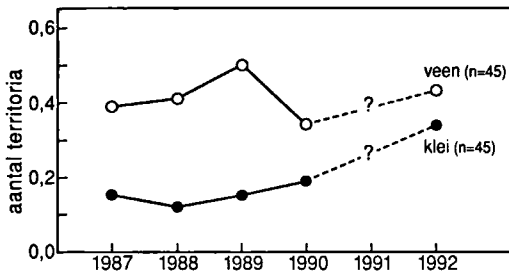
Bij de Graspieper stegen de aantallen tot 1989, daarna stabiliseerden ze (figuur 3). Dit heeft te maken met een populatieherstel na de strenge winters van halverwege de jaren tachtig.

Een afname vertoonden Scholekster, Kievit, Tureluur, Watersnip, Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart (figuur 4 en 5). De afname vond plaats in zowel de klei- als de veengraslanden. Er waren geen verschillen in aantalsverloop tussen de NWB-, NWA- en Controlegebieden. De afname bij de Scholekster vond plaats van 1987 op 1988 en na 1990. De eerste afname kan het gevolg zijn van de voorgaande winters. De oorzaken van de afname na 1990 zijn minder duidelijk. Opvallend is dat deze veel sterker was (verschil 1990-1992 -25%) in Relatienota-gebieden dan elders (1990-92 -8%).

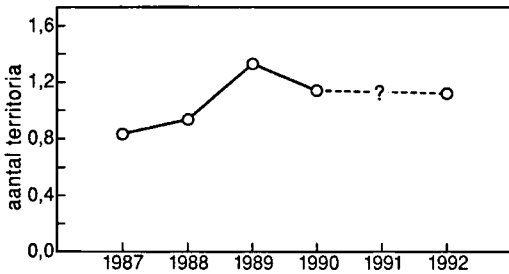

Meetpunt 77. Koningslaagte. Extensief beheerd kleiweidegebied.

Foto Anne Weeseman

Figuur 2. Aantalsverloop van de Slobeend in veengraslanden (n=45) en kleigraslanden (n=45) 1987-1992.

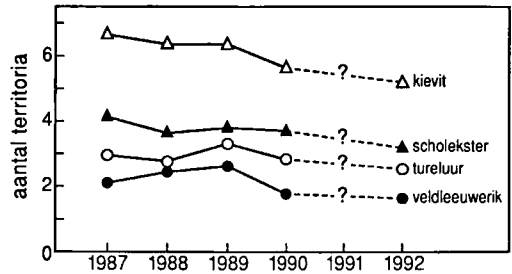

Figuur 3. Aantalsverloop van de Graspieper 1987-1992, gemiddeld over veen- en kleigraslanden samen (n=90).

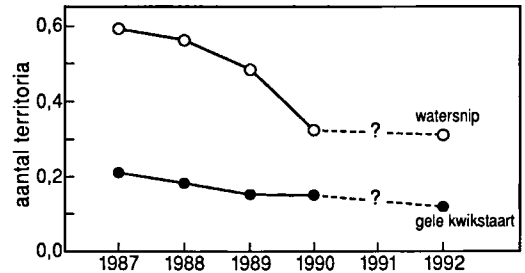
Dit zou samen kunnen hangen met een verandering van het beheer van de reservatspercelen in Relatienota-gebieden: die laat men de laatste jaren verschrallen waardoor ze voedsel- armer worden (zie ook van den Brink & Fijn 1992). Maar gezien de afname in niet-Relatienota-gebieden kan deze verschralling niet de enige reden van de algemene afname zijn. Misschien speelt de minder gunstige voedselsituatie 's winters op het wad een rol (Hulscher *et al.* 1993).

De Kievit vertoont vanaf 1987 een afnemende trend in zowel klei- als veengraslanden. Dit beeld komt overeen met gegevens elders in den lande (Scharringa 1992). De redenen zijn nog niet duidelijk.

Tureluur en Veldleeuwerik namen vooral na 1989 af. Bij de Tureluur fluctueerden de aantallen daarvoor enigszins. De afname vond vooral plaats in het Gorecht en het kleiweide- gebied tussen de stad Groningen en Delfzijl.

Figuur 4. Aantalsverloop van Scholekster, Kievit, Tureluur en Veldleeuwerik 1987-1992, gemiddeld over veen- en kleigraslanden samen (n=90).

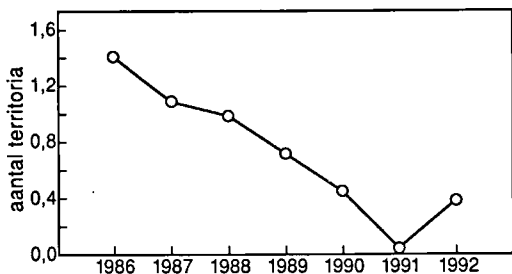

Figuur 5. Aantalsverloop van Watersnip en Gele Kwikstaart 1987-1992 gemiddeld over veen- en kleigraslanden samen (n=90).

Bij de Veldleeuwerik vond tot 1989 een lichte toename plaats, die net als bij de Graspieper te maken had met een herstel na de voorgaande winters. Daarna nam de soort af en volgde daarmee de zorgelijke ontwikkelingen in de Noord-Hollandse graslanden (Scharringa 1992). De aantallen van Watersnip en Gele Kwikstaart zijn sinds 1987 met 40 tot 50% afgenomen. Bij de Watersnip lijkt sprake te zijn van een door- gaande trend, bij de Gele Kwikstaart lijken de aantallen na 1990 wat te stabiliseren. Het voor- komen van de Watersnip beperkt zich momen- teel vrijwel tot de veengraslanden, met name enkele daarin gelegen reservaten.

De Gele Kwikstaart is in Groningen een echte akkervogel (van Scharenburg *et al.* 1990, van Scharenburg *et al.* 1992). Voorheen kwam de soort ook in graslanden voor, maar daaruit is hij grotendeels verdwenen. Het enige echte graslandbolwerk wordt gevormd door de On-

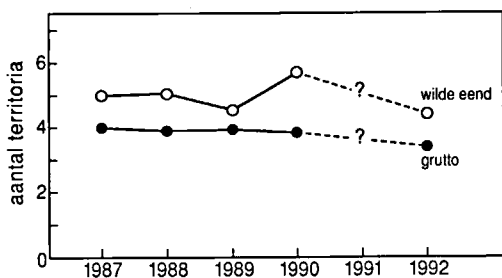
ner- en Oostpolder. Daarbuiten is de soort vooral te vinden in de overganggebieden van grasland naar bouwland. Maar ook in dat bolwerk loopt de soort op zijn laatste pootjes (zie figuur 6).

Figuur 6. Aantalsverloop van de Gele Kwikstaart in de Onner- en Oostpolder.

De grote "dip" in 1991 heeft alles te maken met het toen koude en winderige voorjaar, waardoor de weinige Gele Kwikstaarten zich ook nog eens moeilijk lieten horen (Visbeen 1991, Scharringa 1991).

Bij de Wilde Eend en de Grutto zijn geen significante trends gevonden (zie figuur 7), hoewel de Grutto de laatste jaren enigszins neigt naar afname.

Figuur 7. Aantalsverloop van Wilde Eend en Grutto van 1987 tot 1992, gemiddeld over veen en kleigrasland samen (n=90).

In tabel 2 zijn de in het weidevogelmeetnet getelde territoria van de schaarsere weidevogelsoorten vermeld. Bij de Wulp lijkt sprake te zijn van enige aantalstoename, iets dat ook

elders in Groningen is geconstateerd. De aantallen van Zomertaling en Kuifeend vertonen geen duidelijke trend, terwijl de Kemphaan te sporadisch voorkomt om conclusies te trekken.

Tabel 2. In het weidevogelmeetnet vastgestelde territoria van schaarse weidevogelsoorten.

	1987	1988	1989	1990	1992
Zomertaling	11	5	14	11	13
Kuifeend	47	46	59	45	46
Kemphaan	0	2	0	2	1
Wulp	1	5	4	4	8

DISCUSSIE EN CONCLUSIES

Dat van de tien geanalyseerde soorten er zes afnemen is, gegeven alle inspanningen van de laatste jaren, geen goed teken. Vooral ook omdat het karakteristieke weidevogelsoorten als Scholekster, Kievit, Tureluur en Watersnip betreft. De toename van de Slobeend en waarschijnlijk de Wulp vormen een lichtpuntje.

Opvallend is dat 1992 voor de meeste soorten lagere aantallen te zien geeft dan de voorgaande periode. Dit maakt dat het beeld wat somberder is dan van Scharenburg *et al.* (1992) konden schetsen.

Vergeleken met de in van den Brink *et al.* (1992) beschreven ontwikkelingen lijkt aan de afname van Zomertaling, Slobeend, Kemphaan en Wulp een eind te zijn gekomen. Daarbij past echter de kanttekening dat ze met uitzondering van de Slobeend nog maar met geringe aantallen voorkomen. De aantalsgroei van de Kuifeend in de graslanden stagneert. Grutto en Wilde Eend weten zich de laatste decennia te handhaven. Watersnip, Veldleeuwrik en Gele Kwikstaart blijven in aantal afnemen, terwijl Scholekster, Kievit en Tureluur de laatste jaren een neergaande trend laten zien.

Daarmee zet de in van den Brink *et al.* (1992) beschreven negatieve ontwikkeling van vogels van open graslandgebieden zich onverminderd voort.

Opvallend is ook dat met uitzondering van de Slobeend de trends in NWB-, NWA- en Controlegebieden niet van elkaar verschillen.

Moet nu geconcludeerd worden dat het weidevogelbeschermingsbeleid faalt? Dat is op dit moment niet zonder meer te zeggen.

Ten eerste draait het weidevogelmeetnet nog niet zolang en mist er een jaar in de korte tijdreeks, waardoor korte termijneffecten de trend kunnen beïnvloeden. Ten tweede krijgt het in de praktijk brengen van het weidevogelbeleid pas de laatste jaren gestalte. Onderzoek van van den Brink & Fijn (1992) in het Zuidelijk Westerkwartier en het Reitdiepdal laat zien dat de toepassing van het Relatienotabeleid op lokaal en regionaal niveau enig effect heeft, zij het dat het voorlopig meer de huidige toestand lijkt te bestendigen dan dat het grote veranderingen teweeg brengt. Voor de toekomst verwachten zij gunstige effecten voor soorten die van laat gemaaide percelen afhankelijk zijn, zoals Slobeend, Grutto, Watersnip en Graspieper.

Dat deze effecten zich niet op provinciaal niveau doen gelden heeft te maken met de nog geringe oppervlakte Relatienota-gebied die nu gerealiseerd is, namelijk 6% van de totale oppervlakte aan klei- en veengrasland. Bovendien kampt men in een aantal reservaten met vervuigingsproblemen, waardoor de weidevogelstand er afneemt. Beheersovereenkomsten worden vaak afgesloten voor percelen die al een goede weidevogelstand kennen, een reden waarom de stand er eerder gelijk blijft dan toeneemt.

Buiten de gerealiseerde Relatienota-gebieden (dus ook in de resterende NWB-gebieden) zijn de laatste jaren, ondermeer met het oog op de inwerkingtreding van de mestwetgeving, vooral op de kleigronden vele percelen geëgaliseerd en gedraineerd. Bovendien krimpt het areaal weidevogelgebied langzaam in, ondermeer ten gevolge van ontwikkelingen in de stadsranden van Groningen en Delfzijl. Daar staat tegen-

over dat ten gevolge van de in 1984 ingestelde superheffing de veestapel iets is afgenomen. Dit alles maakt dat op provinciaal niveau de negatieve ontwikkelingen zwaarder zullen wegen dan de positieve.

Samenvattend kan gesteld worden dat de beleidsdoelstelling "behoud en herstel van de Groninger weidevogelpopulaties" tot nu toe niet gehaald is, maar dat het middel van de Relatienota daartoe wel mogelijkheden biedt. En misschien zouden zonder de nu bestaande reservaten en afgesloten beheersovereenkomsten een aantal soorten er nog veel beroerder voorstaan.

De negatieve ontwikkelingen lijken voorlopig nog niet ten einde. In 1994 worden boeren verplicht hun mest onder te werken, wat met name in late voorjaren buiten de Relatienota-gebieden met een groot verlies aan weidevogellegels gepaard zal gaan (Korevaar *et al.* 1991). Daarnaast zullen intensivering, stadsuitbreiding etcetera hun tol blijven eisen.

Daar blijft het echter niet bij. Ook in de reservaatgebieden is de toekomst van met name de grotere en talrijkere weidevogelsoorten (Grutto, Kievit en Tureluur) niet zeker. Het traditionele beheer met late maaidata is vrijwel onbetaalbaar geworden. Dit is een reden om het beheer van, of de doelstellingen voor deze gebieden te veranderen (o.a. Kluiters 1993, Groninger Landschap 1993). De genoemde soorten worden daarmee in sterke mate afhankelijk van de oppervlakte grasland waarvoor een beheersovereenkomst is afgesloten. Beheersovereenkomsten worden echter voor een beperkte periode van zes jaar afgesloten en hoewel ze vaak verlengd worden is het maar de vraag of dit in de verdere toekomst ook zal blijven gebeuren en of de overheid daarvoor voldoende middelen beschikbaar blijft stellen. Dit betekent dat weidevogelpopulaties tussen de wal en het schip terecht dreigen te komen. En of al die prachtige beleidsvoornemens dan nog gehaald worden?

LITERATUUR

- van den Brink H. & R. Fijn 1992. Weldevogels en vegetatie in relatienota-gebieden in het Zuidelijk Westerkwartier en Sauwerd (Groningen). DBL/NBLF Groningen.
- van den Brink H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Vereniging Avifauna Groningen, SOVON-district Groningen en de Provincie Groningen.
- van Dijk A.J. 1993. Handleiding SOVON broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., G. van Dijk, T. Piersma & SOVON 1989. Weldevogelpopulaties in Nederland. Vogeljaar 37: 60-68.
- Fuller R.J. & D.R. Langslow 1984. Estimating the numbers of birds by point counts: how long should counts last? *Bird Study* 31: 195-202.
- Groninger Landschap 1993. Weldevogels hebben toekomst in onze reservaten. *Golden Raand* 9 (3): 4-7.
- Hulscher J.B., J. de Jong & J. van Klinken 1993. Uitzonderlijk grote aantallen Scholeksters in het binnenland gedurende de winter van 1992/93. *Limosa* 66: 117-123.
- IAWM 1992. Richtlijnen methodiek weldevogelmeetnetten. Provincie Noord-Holland Haarlem.
- Kluiters J. 1993. Nu: Zaanse weldevogels... Straks: Zaanse moerassen? *Vogels* 13 (73): 10-13.
- Korevaar H., J.F.M. Huijsmans, H.A. Boeschoten & J.H.A.M. Steenvoorden 1991. Weldevogelstand en ammoniakemissie-arme mesttoediening. DLO. Wageningen. Provincie Groningen 1985. Streekplan Provincie Groningen. Groningen.
- van Scharenburg K., J. van 't Hoff, B. Koks & A. van Klinken 1990. Akkervogels in Groningen. SOVON-district Groningen, Vereniging Avifauna Groningen, PPD Groningen.
- van Scharenburg K., J. Meijering, R. de Koning 1992. Rapportage Biologisch Meetnet provincie Groningen 1986-1990. Provincie Groningen.
- Scharringa C.J.G. 1991. Meetnet weldevogels Noord-Holland 1987-1991. *De Graspleper* 11: 159-169.
- Scharringa C.J.G. 1992. Meetnet weldevogels Noord-Holland in 1992. *De Graspleper* 12: 134-140.
- Visbeen F. 1991. Voorjaarsslaapplaats van Gele Kwikstaarten in de oeverlanden van het Nieuwe Meer. *De Graspleper* 11: 121-124.
- de Wijs W.J.R., C.W.M. van Scharenburg & J.B. Buker 1986. Nauwkeurigheid van weldevogelinventarisaties. Provinciale Waterstaat van Noord-Holland en Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland.